

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”

MUZICA BISERICĂSCĂ LITURGICĂ ȘI DE INSPIRAȚIE
FOLCLORICĂ
PE VALEA MUREȘULUI SUPERIOR
ÎNTRE SECOLELE XIX-XXI

- STUDIU MONOGRAFIC –

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC

PR. PROF. DR. VASILE STANCIU

DOCTORAND

PR. VASILE FARCAȘ

CLUJ-NAPOCA
2016

Teza de doctorat cu titlul MUZICA BISERICESCĂ LITURGICĂ ȘI DE INSPIRAȚIE FOLCLORICĂ PE VALEA MUREȘULUI SUPERIOR ÎNTRE SECOLELE XIX-XXI propune evidențierea unui segment al Muzicii bisericești din Transilvania, prin abordarea mediului de transmitere în circulație contemporană a acesteia în Zona Mureșului Superior.

Pentru zona de referință, muzica bisericească nu a fost abordată până acum dintr-o perspectivă atât de complexă – atât liturgic cât și de inspirație folclorică în variante coparative ale subzonelor investigate sau pe o perioadă atât de lungă de timp, ci doar fragmentar, în cadrul unor lucrări istorice care vizau circulația de carte religioasă în zonă sau lucrări de etnologie și folclor, care indentificau tematici religioase în creațiile populare.

Motivația alegerii tematicii enunțate anterior pe acest areal geografic al Văii Mureșului Superior are prin urmare două aspecte: unul obiectiv datorită contextului care îi conferă statutul de zonă necercetată și unul subiectiv, datorită faptului că aparțin prin creștere acestei zone. Determinările concrete ale spațiului adus în discuție sunt de la Izvorul Mureșului (jud. Harghita), până la interferența râului Mureș cu râul Gurghiu și Municipiul Reghin, adăugând și văile adiacente: Gurghiu, Beica și Luț.

Periodizarea anunțată încă din titlul lucrării – secolele XIX-XX, constituie spatiul temporal de referință în care se urmărește întregul parcurs al muzicii bisericești în zona stabilită. Anterior secolului al XIX-lea monumentele de muzică bisericească, care pot oferi informații despre această zonă, sunt vagi și aproape inexistente; ceea ce determinat încadrarea istorică a cărei realitate poate fi fundamentată documentar. Secolul al XXI-lea reprezintă în lucrare stadiul actual al muzicii aflate în circulație, immortalizată prin intermediul culegerii acesteia prin tehnica imprimării, apoi metoda transcrierii muzicale și a analizei comparate între variantele din această sub zonă cu varianta muzicală culeasă și notată, în urmă cu mai bine de un secol de către Părintele Dimitrie Cunțanu, muzica promovată în această perioadă prin intermediul școlilor teologice. În felul acesta putem oferi o imagine de ansamblu al unui proces dinamic în cadrul muzicii bisericești, proces care suferă acomodoări în funcție de trăirile interioare, dar mai ales de contextul socio-cultural al celor care o interpretează – cântăreții bisericești.

Lucrarea are ca scop prezentarea muzicii bisericești liturgice și de inspirație folclorică pe Valea Mureșului Superior, în toată complexitatea ei funcțională actuală, ca proces dinamic, al vieții cultural-religioase, în evoluție; căci latura spirituală a culturii se află într-o permanentă transformare, care necesită din partea cercetătorilor o atitudine adecvată, flexibilă. Reconstituirea faptelor istorice se face prin intermediul cercetării trecutului: resturi

materiale, opere artistice ale epocii, produse spirituale, ca izvoare de informații ale cercetătorului din domeniul istoric.

Demersul științific dorește depășirea stadiului corelării informațiilor, realizând conexiuni între elementul muzical-religios și contextul evoluției acestuia: social, economic, politic, spiritual, cultural, estetic. Din acest punct de vedere putem identifica două obiective majore: reconstituirea trecutului și explicarea acestuia, deoarece prezentarea trecutului, prezentul capătă noi conotații.

Obiectivul principal al lucrării este descoperirea evoluția muzicii bisericești liturgice și de inspirație folclorică pe Valea Mureșului Superior între secolele XIX-XXI.

Obiectivele generale ale cercetării se evidențiază prin abordarea demersului constitutiv al lucrării de față și pot fi rezumate la următoarele aspecte:

- identificarea rolului elementului religios în păstrarea și promovarea identității naționale
- stabilirea rolului mănăstirilor mureșene în promovarea culturii muzical bisericești
- identificarea și promovarea manuscriselor și cărților de cult aflate în circulație pe Valea Mureșului Superior
- evidențierea dascălilor și cărturarilor zonei ca promotori ai cultului bisericesc.

Încadrându-se în categoria cercetărilor de tip monografic, lucrarea consemnează toate aspectele culturii materiale și spirituale, pornind de la coordonatele istorico-geografice ale arealului de studiat, până la realitatea socio-economică și cultural-spirituală, care au determinat mișcări dinamice în cadrul temei cercetării noastre. Fenomenul central spre care este orientat studiul de față este „muzica bisericească”, element care permite ordonarea în jurul său a principalelor aspecte ale vieții comunității de pe Valea Mureșului Superior.

Lucrarea de față se structurează pe două părți mari: o parte teoretică-documentară și una prctică-aplicată.

Prima parte, teoretico-documentară este prezentată în primele două capitole ale lucrării, dezvoltând aspecte generale legate de statutul muzicii bisericești pe Valea Mureșului Superior, iar partea a doua se constituie din ultimele două capitole ale lucrării, reliefând cercetarea originală a proiectului.

CAPITOLUL I ne prezintă câteva elemente determinate în specificul muzicii bisericești de strană din secolele XVII-XIX, ca : prezența muzicii psaltice în centrele mănăstirești ale zonei, prezența ărilor de cult călătoare din Moldova și Țara Românească; cărturari și dascăli autohtoni sau călători – copiști de manuscrise sau câănăreți de strană de

formație psaltică; influența uniației asupra muzicii bisericești prin tipăriturile și cântările blăjene precum și prin reprezentanții Școlii Ardelene în Reghin și relația acestora cu uniația.

CAPITOLUL II încearcă o reliefare a muzicii bisericești în secolele XIX-XX, aflată între tradiție și inovație. Oralitatea este unu din factorii determinați ai tradiției muzicale în această zonă încercată de asupriri străine de neam și religie, într-o perioadă semnificativă din istorie. Apariția după 1850 a școlilor de cântăreți de la Sibiu, Cluj, Alba Iulia și a cursurilor de pregătire a cântăreților de strănă, a ajutat la revigorarea muzicii bisericești din zona studiată. Astfel secolul XX se concretizează prin apariția cântării corale în unele Biserici Parohiale și în cea mai mare parte prin aplicarea ei de către persoanele absolvente a unor cursuri de cântări bisericești. Tot în această perioadă are loc o revigorare a vieții monahale în zonă, prin înființarea și redeschiderea unor vechi mănăstiri, element care aduce o varietate în muzica se strană de pe Valea Mureșului Superior.

CAPITOLUL III prezintă un studiu de cercetare efectuat în urma muncii de teren, care s-a întins pe durata a doi ani. Această muncă a presupus aplicarea unor metode și tehnici specifice cercetărilor practice, ca: alegerea informatorilor din teren și a parohiilor reprezentative prin tehnica eșalonării, adunarea materialelor muzical-bisericești prin tehnica înregistrării audio, selecția materialelor și transcrierea lor muzicală, analiza muzical-comparată. Centrele informaționale și furnizoare de material muzical-liturgic se identifică în 11 parohii de pe văile adiacente Mureșului Superior și cursul principal al Mureșului; iar persoanele informatoare fiind cântăreții de strană din aceste parohii. Selectarea materialelor s-a făcut după cele 8 Glasurile Bisericești (Doamne strigat-am, tropare și antifoane), cântările Sfintei Liturghii a Sfântului Ioan Gură de Aur și cântările de la slujba înmormântării. Aceste materiale au fost analizate muzical în cadrul unei analize comparate a diferitelor variante aflate în circulație pe Valea Mureșului Superior cu varianta glasurilor bisericești după Dimitrie Cunțanu.

Apariția la Sibiu a *Culegerii de cântări pe cele opt glasuri* culese și aranjate de părintele Dimitrie Cunțanu, precum și introducerea lor în școlile de telogie sau cele de cântăreți, au avut efectul dorit și pentru bisericile din această zonă. Atât preoții cât și diecii au acceptat și au promovat această variantă, ajungându-se la o uniformizare a glasurilor bisericești, păstrată până în prezent în parohii, cu mici excepții.

Cu toate că în majoritatea bisericilor Parohiale, cântăreții de la strană susțin cunoașterea acestor cântări, totuși lipsa unor studii de specialitate a unora dintre aceștia, vârsta înaintată, aptitudinile muzicale limitate, amplasarea acestei meserii pe un plan secundar în viața lor, conduc la o altă realitate. În unele parohii cântările celor opt glasuri se

cunosc parțial, în altele sunt interpretate incorect și în puține cazuri se simt puternice influențe ale cântărilor „după Blaj”.

Din acest motiv am considerat că ar fi potrivit efectuarea acestui studiu comparativ al glasurilor bisericești după varianta aranjată de părintele Dimitrie Cunțanu – variantă oficială utilizată în Parohiile acestei zone – și variantele interpretate de cântăreții din Parohiile selectate, care au la bază aceeași variantă.

Metoda utilizată în efectuarea acestui studiu a fost cea inspirată de către promotorul acesteia părintele Cunțanu: alegerea lotului de cercetare, selectarea persoanelor de contact, înregistrarea audio a materialelor muzicale, transpunerea pe note muzicale a materialului înregistrat, transcrierea partiturilor în format electronic, analiza muzicală comparată, concluzii.

Pentru început am ales Parohiile ce vor face parte din lotul de cercetare. Selectarea lor a fost efectuată în funcție mai multe criterii:

- zona în care este situată Parohia
- vechimea comunității ortodoxe
- implicațiile parohiei în istoria zonei
- parohii urbane și rurale
- mărimea parohiei oglindită în numărul de credincioși.

Un alt factor determinant în selectarea acestor parohii a fost urmărirea unei tipologii a cântărețului de la strană. În cadrul acesteia am avut în vedere următoarele aspecte:

- vârsta
- vechimea în acest domeniu
- calificarea prin cursuri de specialitate
- cântăreți care au deprins cunoștințele muzicale prin alte metode decât cea a școlarizării

În acest studiu am ales să includ spre analiză 11 parohii Ortodoxe, semnificând 10% din totalul parohiilor ortodoxe urbane sau rurale situate între localitățile Izvorul Mureș și Reghin – zonă denumită a „Mureșului Superior”.

Cântăreții bisericești încadrați în studiu sunt în număr de 11, cu o vârstă medie de 60 de ani, dintre care cinci sunt absolvenți ai Cursurilor Școlii de Cântăreți Bisericești din Reghin, un cântăreț este absolvent al Școlii greco-catolice de Cântăreți Bisericești din Gherla, județul Cluj, iar cinci au învățat cântările celor opt glasuri individual, fie de la preoții parohii, fie de la predecesorii lor, cântăreții mai învârstă. Ținând cont de acest bilanț al școlarizării cântăreților de strană, vom sesiza că cei școlarizați în general cunosc în totalitate

melodiile glasurilor, troparelor și antifoanelor, în schimb ceilalți cunosc în totalitate doar melodiile troparelor și antifoanelor, iar cântările glasurilor doar parțial.

După această selecție a urmat etapa înregistrărilor în format audio, a fondului muzical bisericesc propus. Am vizitat fiecare parohie în parte, solicitând cântăreților bisericești interpretarea celor opt glasuri, troparele și antifoanele aferente, după cunoștințele lor muzicale.

Eta transpunerii pe note muzicale a materialului înregistrat, a constituit o muncă asiduă de așezare pe note în caietele de muzică, a materialului muzical obținut prin imprimare audio.

În următoarea etapa am utilizat cunoștințele dobândite la disciplina Informatică muzicală studiată în cadrul Academiei de muzică „Gheorgehe Dima” din Cluj, transpunând astfel toate însemnările din caietele de muzică în format electronic, folosind ca sprijin softul Sibelius 7.

Pentru o mai bună observare a materialelor propuse analizei și comparației, am așezat portativele simultan, specificând în dreptul fiecăruia localitatea de proveniență.

La sfârșitul fiecărei expuneri a materialului expus, am realizat analiza muzicală a fiecărei variante pentru a evidenția elementele specifice întâlnite.

În final am prezentat o analiză comparată a variantei după Cunțanu cu celelalte variante inedite, pentru a se observa care sunt asemănările și deosebirile acestor cântări și ce elemente muzicale se mai păstrează din varianta originală.

GLASUL I

Dimitrie Cunțanu

Andante

Doam - ne stri - ga___ t-am că - tre Ti___ ne, a - u___ zi - mă,

The musical notation is in treble clef, 2/4 time signature, and D major. It consists of a single line of music with a key signature of one sharp (F#) and a time signature of 2/4. The melody is: D4 (quarter), E4 (quarter), F#4 (quarter), G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), C5 (quarter), B4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F#4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter). The lyrics are: Doam - ne stri - ga___ t-am că - tre Ti___ ne, a - u___ zi - mă, with slurs under 'ga___ t-am', 'că - tre', 'Ti___ ne', and 'a - u___ zi - mă'.

Băița

Doam - ne stri - ga___ t-am că - tre Ti___ ne a - u___ zi___ mă,

The musical notation is in treble clef, 2/4 time signature, and D major. It consists of a single line of music with a key signature of one sharp (F#) and a time signature of 2/4. The melody is: D4 (quarter), E4 (quarter), F#4 (quarter), G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), C5 (quarter), B4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F#4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter). The lyrics are: Doam - ne stri - ga___ t-am că - tre Ti___ ne a - u___ zi___ mă, with slurs under 'ga___ t-am', 'că - tre', 'Ti___ ne', and 'a - u___ zi___ mă'.

Bistra Mureșului

Doam ne stri - ga t-am că - tre Ti ne, a - u - zi mă

Deda

Doam - ne, stri - ga - t-am că - tre Ti - ne, a - u - zi - mă,

Ideciu de Sus

Doam-ne stri-ga t-am că-tre Ti ne a-u zi mă,

Jabeșița

Doam - ne, stri - ga - tam ca - tre - ti - ne, a - u - zi - ma

Reghin

Doam - ne stri - ga t-am că - tre Ti ne, a - u zi mă,

Vătava

Doam ne, stri - ga - t-am că - tre Ti - ne, a - u zi - mă,

Analiza muzicală a glasului I

Dimitrie Cunțanu : Glasul I este cântat în modul eolic, un mod de stare minoră constituit pe sunetul La, care în sistemul tonal corespunde minorului natural. Caracteristicile modului se regăsesc în însăși structura sa, unde tonurile se află între treptele I-II; III-IV; IV-V; VI-VII și VII-VIII, iar semitonurile se află între treptele II-III și V-VI. În cazul nostru, modul este transpus pe sunetul Mi. Forma lui o întâlnim în acest glas, atât cu treapta a VI-a alterată ascendent cât și cu ea nealterată.

Ritmul glasului I este unul binar, compus din formule ale ritmului spondaic de bază sau formele sale augmentate sau diminuate, formule ale ritmurilor dactil, anapest și, apare o singură dată dactilul punctat.

Ambitusul utilizat al glasului este de o octavă micșorată, porind din octava I de la sunetul DO până la sunetul DO_b din octava a II-a. Cadențele le întâlnim pe sunetele Mi, Sol și Si, iar finala pe sunetul Mi. În ceea ce privește mișcarea, ea este una irmologică.

Băița: Glasul I cântat la această parohie aparține tot modului eolic, dar spre deosebire de varianta după Dimitrie Cunțanu, aici nu întâlnim treapa a VI-a alterată ascendent, ba mai mult, această treaptă nici nu apare pe parcursul desfășurării glasului. Ritmul este liber, alcătuit din formule spondaice de bază și augmentate, de dactil și anapest. Ambitusul este mai restrâns, de la Re din octava I până la Si din aceeași octavă. Cadențele le întâlnim pe sunetele Mi și Sol iar finala pe sunetul Mi. Mișcarea acestui glas este stihirică.

Bistra Mureșului: În această parohie, Glasul I este cântat în modul eolic, ca și în varianta părintelui Cunțanu. Ritmul este liber, având la baza alcătuirii sale formule pirice, de anapest și derivate ale acestuia, troheu punctat și spondaic. Ambitusul se extinde pe un interval de septimă mare, de la Si bemol din octava mică (treapta a VI-a a modului) la La din octava întâi (treapta a V-a a modului). Cadențele se fac pe sunetele Re și Fa, iar Finala pe sunetul Re. Mișcarea acestui glas este stihirică.

Deda: Modul folosit la acest Glas este tot eolic, cu treapta a VII-a uneori alterată iar alteori nealterată. Per ansamblu ritmul este de factură liberă, pe alocuri chiar rubato, în care abundă uneori formule ale ritmului spondaic. Durata cea mai mare utilizată aici este nota întregă iar cea mai mică este optimea. Ca formule ritmice excepționale, întâlnim trioletul. Ambitusul este de o septimă mică, de la Do din octava întâi până la Si din aceeași octavă. Cadențele sunt pe sunetele Mi, Sol și Si iar Finala pe Mi. Mișcarea este stihirică.

Idecu de Sus: Modul Glasului I la această parohie este eolic și ritm liber format din formule de dactil, anapest, piric și troheu punctat. Ca formulă ritmică excepțională întâlnim trioletul. Ambitusul este restrâns la o cvintă perfectă, de la Do din octava întâi la Sol din aceeași octavă. Cadențele sunt pe sunetele Mi, Sol și Si iar Finala pe Mi. Mișcarea este una stihirică.

Jabenița: Modul eolic este cel utilizat în această parohie pentru Glasul I. Ritmul este binar, în care predomină formule formate dintr-o optime cu punct urmată de o șaisprezecime. Ambitusul este restrâns la o cvintă perfectă, de la sunetul Re din octava întâi la sunetul La din aceeași octavă. Toate cadențele întâlnite și Finala sunt pe Sunetul Mi. Mișcarea acestui Glas este stihirică.

Reghin: Parohia din Reghin utilizează pentru Glasul I modul eolic cu treapta a VI-a ridicată. Ritmul este binar, încadrat în măsura de 2/4. Pe parcursul desfășurării sale întâlnim formule spondaice, pirice, de anapest și dactil. Ambitusul este de o septimă mică, de la

sunetul Do # din octava întâi la sunetul Si din aceeași octavă. Cadențele sunt pe sunetele Mi, Sol și Si iar Finala pe Mi. Mișcarea este stihirică.

Vătava: Modul Glasului I este eolic cu treapta a VII-a ridicată, corespunzând minorului armonic ca și în varianta Cunțanu. Ritmul este de factură liberă, rubato, predominând formulele pirice. În două locuri întâlnim aceeași formulă ritmică excepțională, trioletul. Ambitusul se restrânge la o sextă mică, de la sunetul Re # din octava întâi la sunetul Si din aceeași octavă. Cadențele sunt făcute pe sunetele Mi, Fa # și Sol iar Finala este pe Mi. Mișcarea este stihirică.

În ceea ce privește melodia și ritmul, particularitățile proprii fiecărei parohii pot fi ușor observate din exemplele date.

Cântăreții din Parohiile Chiheru, Gurghiu și Sânmihaiu de Pădure nu cunosc melodia glasului I, folosind pentru interpretarea cântărilor acestui corespunzătoare acestui glas melodia troparului glas I.

Analiza comparată

În ceea ce privește modul în care este interpretat glasul I putem observa că în toate cele șapte parohii cântăreții bisericești utilizează modul eolic (minor natural), ca în varianta după Dimitrie Cunțanu. Există doar mici diferențe la Parohia Băița nu apare deloc treapta a VI, în Parohia Deda în care se interpretează treapta a –VII-a uneori alterată iar alteori nu, la Reghin unde se utilizează cu treapta a VI-a ridicată și la Vătava unde se cântă cu treapta a VII-a ridicată.

Ritmul folosit de cântăreții din Parohiile Jabenita, Reghin este unul binar, cu variații ale ritmului spondaic de bază sau formele sale augmentate sau diminuate, formule ale ritmurilor dactil, anapest și, apare o singură dată dactilul punctat identic cu cel din varianta după pr. Cunțanu. În schimb în celelalte parohii întâlnim un ritm liber, uneori alternând între dactil, anapest, piric, rubato, troheu punctat și uneori spondaic.

Ambitusul în varianta după Dimitrie Cunțanu este cel mai extins format dintr-o octavă micșorată (Do#) spre deosebire de ambitusul întâlnit în toate celelalte parohii, unde alternează. Cel mai restrâns ambitus îl întâlnim la Ideciu de Sus și Jabenita, format din cvintă perfectă (DO respectiv RE), urmat în urcare de Parohiile Băița și Vătava cu ambitus de sextă, apoi Deda și Reghin cu intervale de septimă mică (din Do respectiv RE#) și Bistra Mureșului cu interval de septimă mare (din SI b).

Cadențele pe MI Sol și SI cu finala pe MI după cum apar în varianta Cunțanu, sunt cele mai întâlnite la Parohiile Băița, Deda, Ideciu de Sus, Jabenita și Reghin. Excepție fac

Parohiile Bistra Mureșului având toate cadențele și finala pe Re și Vătava având cadențele pe MI, FA#, Sol cu finala pe MI.

Dacă glasul I în variantă Cunțanu are o mișcare Irmologică, în toate Parohiile melodia acestui glas are o mișcare stihirică.

Dimitrie Cunțanu. V. 1

Andante

Doam - ne stri - ga___ t-am că - tre Ti___ ne, a - u___ zi - mă,

Băița v. 2.

Doam - ne stri - ga___ t-am că - tre Ti___ ne a - u___ zi___ mă,

Dintre toate variantele analizate, cântărețul de la Băița (v 2.) se apropie cel mai fidel de varianta după Dimitrie Cunțanu.(v.1). Micile deosebiri le putem observa la tonalitatea

Glasului I. Dacă în V.1 se începe de pe sunetul Mi,

Doam- ne, stri- ga- t-am în V. 2.

este o deiferență de terță mică începându-se pe sunetul Sol.

Doam - ne stri - ga___ t-am Cu

toate aceste modul în care este cântat Glasul I este unul minor, identic în ambele variante. În cazul nostru, modul este transpus pe sunetul Mi. În V.1,întâlnim o alterație pe sunetul Do #

că-tră ceea ce este diferit de V.2 unde întâlnim sunetul Re, însă diferența constând doar într-un semiton. În rest după cum se poate observa formulele și valorile notelor sunt identice.

Dacă în V. 1 ritmul glasului I este unul binar, în V.2 chiar dacă semnalăm un ritm liber, din valorile notelor de pătrimi și doimi deducem o asemare vizibilă și din acest punct de vedere.

Cadențele în ambele variante sunt identice ele căzând pe sunetele Mi, Sol și Si, iar finala pe sunetul Mi. În ceea ce privește mișcarea, ea este una irmologică în ambele variante.

CAPITOLUL IV prezintă elemente de folclor muzical religios – din cadrul ciclului familial și din cadrul obiceiurilor de peste an, aflate în circulație pe Valea Mureșului Superior.

Religiosul și folclorul, părți inseparabile în viața unui popor, se evidențiază fie determinând manifestările umane (religiosul), fie oglindindu-le (folclorul) în aspectele sale diverse. Cele două domenii sunt strâns legate de cele mai importante momente din viața românului creștin: nașterea, căsătoria, moartea, precum și de marile sărbători anuale din viața comunității.

Folclorul nostru național, ca parte organică a tradiției creștine a strămoșilor noștri, se constituie din îmbinarea expresiei autentice a gândirii teologice populare cu transmiterea orală, neîntreruptă a învățăturii evanghelice, a tradiției apostolice, patristice și martirice, ca aspecte ontologice ale etnogenezei poporului român. Din această perspectivă, o adevărată întâlnire cu teologia și spiritualitatea ortodoxă română pe terenul creației folclorice autohtone, implică cunoașterea profundă a folclorului și a bogățiilor spirituale ale ființei creștine românești.

Ritualurile ciclului vieții oferă un mijloc de a explora credințele și practicile care stau la baza comunităților contemporane. Prin mijlocirea cuvintelor și a melodiei din cadrul rugăciunilor cântate, prin mișcări rituale folclorico-religioase și acte de cult, omul își exprimă sentimentele cele mai profunde față de Dumnezeu.

Între creațiile populare cu bogată încărcătură religioasă se disting de departe cele care aparțin ciclului familial, în special cele legate de ritualurile botezului, cununiei și înmormântării, aspecte încă în manifestare în cadrul comunităților sătești de pe valea Mureșului Superior. Atitudinea în fața vieții și a morții, drumul sufletului și al trupului precum și tânguirea cu dimensiunile sale, sunt doar câteva din temele comune textelor de cult și celor folclorico-religioase, având o abordare relativ sinonimă. Nașterea și Botezul, Nunta și Cununia, Moartea și Înmormântarea sunt episoadele din viața umană care își pun cel mai concret amprenta atât asupra psihicului uman individual cât și asupra vieții sociale, de aceea apar foarte bine reprezentate în textul cultic și folcloric. Din cadrul folclorului muzical al obiceiurilor de peste an, remarcăm colindele religioase, ca „expresie a Scripturii, a adevărilor teologice, care sunt o teologhisire populară a îndumnezeirii omului, purtată prin viu grai de vestitorii Întrupării Fiului lui Dumnezeu”¹.

¹ † PF. Teoctist ARĂPAȘUL, Cuvânt înainte la „Antologie de Colinde”, întocmită de Pr. Nicu Moldoveanu, Editura Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005, p. 1.

Colinda religioasă, în mediul arhaic românesc, a fost profund influențată de imnografia bisericească, pentru a reuși să transmită ideile dogmatice fundamentale într-o formă accesibilă credincioșilor.

Materialul folclorico-religios, păstrat din cele mai vechi timpuri, viu și prezent în fiecare împrejurare a vieții comunităților rurale, redă amintirea vremurilor trecute, în sufletele urmașilor, în ciuda trecerii timpului.

Pentru a surprinde aspectul original al fenomenului folclorico-religios ce caracterizează o societate locală – ca produs al acesteia, trebuie să supunem textul unei priviri pe cele două axe: diacronică și sincronică. Ceea ce se va distinge de către contextul sincron și diacronic, va forma varianta originală inedită – dacă nu a fost descoperită și transmisă publicului larg încă – în spațiul propus pentru cercetare.

Stabilirea arealului etnografic prin delimitarea spațială, geografică și etnică a fondului propus spre cercetare, este una din exigențele culegătorului de folclor. În vederea studiului de față, în acest sens, s-a propus arealul etnografic al văii Mureșului Superior, fondul de cercetare fiind elementele de folclor religios în circulație.

Scopul cercetării are legătură cu mărturia care trebuie făcută publică, despre continuitatea și specificul creștin ortodox autentic în arealul etnografic determinat. Materialul încă în circulație, reprezintă pentru poporul român o dovadă a rezistenței în fața vicisitudinilor istoriei, atât la nivel material cât și spiritual. De aceea cercetarea etnomuzicologică nu vorbește numai despre materie, respectiv numai despre muzică, ci tratează și pe cel ce o crează și interpretează, analizând întreg universul de idei „ obiceiuri, credințe, gesturi sau codiții în care se concepe muzica respectivă. Iată cum folclorul, prin această modalitate a muzicii se ocupă de om în toată ființa și complexitatea sa”.

Culegerea materialelor s-a făcut prin interviu și înregistrare a informațiilor din teren, în persoana unor folcloriști ai zonei. Ulterior materialul a fost prelucrat atât muzical prin transcriere în notație liniară cât și teologic – printr-o analiză tematică.

Glăsături la înmormântare

Rubato

Ui - te ma - mă pe fe - reas _____ tră, că vi - ne-o car - te dom - neas - că, ___

___ de nu - i să te des - păr ___ țeas - că, de nu - i să te des - păr - țeas - că. ___

Analiza muzicală

Glăsăturile de la înmormântare în general sunt interpretate în același mod. Nu au o construcție muzicală diferită, textul fiind cel care accentuează gravitatea momentului. Din acest motiv nu am ales decât un singur exemplu de glăsătură, deoarece din punct de vedere muzical, pe Valea Mureșului Superior nu există deosebiri în modul de execuție al acestor „cântări” sau verșuri, cum mai sunt numite.

Factorul important este deținut de persoana care interpretează aceste cântece.

În unele cazuri ele mai sunt interpretate de femeile bătrâne, zise bocitoare, care însoțesc melodia versurilor cu plânsul, bocetul, intensificând mesajul transmis și oferind auditorului un cadru încărcat de tristețe și jale.

În satele în care se mai păstrează încă aceste „glasături la înmormântare”, în cele mai multe cazuri sunt interpretate de către cântărețul bisericesc, chiar dacă sunt compuse de alte persoane. Curentul modern care înghite încetul cu încetul pe cel arhaic, face ca aceste practici să scadă și în cele mai multe cazuri da dispară în întregime.

Interpretarea acestor verșuri de cântăreț este una efectivă și nu afectivă, o interpretare profesională, care nu ajunge „la suflet”, motiv pentru care se renunță uneori la cântarea lor.

Sistemul în care este interpretat această glăsătură este unul tetrafonic, cu Finala pe Fa.

Ritmul este unul asimetric de parlando-rubato, fiind prezente formul pirice. Duratele sunt de optime și șaisprezecime, iar ca formulă specială întâlnim trioletul. De asemenea este prezentă și sincopa.

Ambitusul este restrâns pe un interval de cvintă perfectă. (FA-DO)

Cadențele sunt puse pe sunetele SOL, LA și FA iar Finala cade pe FA

Mișcarea este una recitativă.

Concluzii: Lucrarea de față constituie o aprofundare a unei teme secvențial investigată până în prezent, comparativ cu semnificația, amplitudinea și generalitatea sa.

- Identificarea unei legături între elementul religios și promovarea identității naționale în Zona Mureșului Superior în perioada de asuprire habsburgică; în această perioadă muzica bisericească a constituit un element spiritual-național prin care se promova identitatea națională.
- Determinarea rolului mănăstirilor mureșene din secolele XVII-XIX în promovarea culturii și muzicii bisericești; aceste mănăstiri au constituit oaze de cultură și spiritualitate pentru românii din aceste ținuturi, care nu aveau o altă posibilitate de educație.
- Identificarea unor figuri de dascăli și cărturari care au activat în zonă ca promotori ai muzicii bisericești; prin intermediul acestora s-a răspândit muzica de factură psaltică, adusă din centre monahale cu tradiție în acest domeniu ca Mănăstirile Neamț și Putna.
- Efectele Uniației în viața muzical-bisericească pe Valea Mureșului Superior sunt evidențiate prin intermediul circulației de carte bisericească blăjeană, prin formarea cântăreților bisericești în școli afluate Bisericii Unite.
- Noutăți aduse în muzica bisericească în perioada sec. XIX-XX prin îmbinarea oralității cu muzica învățată în centre școlare de pregătire a cântăreților bisericești; acest element inovator a dus la revigorarea muzicii de strună din zona studiată.
- Dezvoltarea cântării corale în zonă duce la înființarea unor coruri bisericești ce activează în cadrul liturgic; acest fapt vorbește despre educația muzicală a auditorului și despre nivelul superior al abordărilor muzicale în cadrul liturgic.
- Promovarea muzicii de factură bizantină prin redeschiderea cânt și prin înființarea unor noi vetre monahale; în cadrul acestora muzica liturgică este îndeosebi de factură bizantină învățată de către călugări veniți în zonă din centrele monahale din Moldova și Muntenia. Prin urmare și astăzi întâlnim fenomenul din sec. XVII-XIX, când muzica bizantină era adusă în zonă de peste munți.
- Muzica bisericească, în ciuda vicisitudinilor vremii și-a păstrat elementul autohton în cult, prin intermediul oralității căpătând un specific zonal caracteristic muzicii bisericești din Ardeal.

Rezultatele studiului practic desfășurat pe teren, realizat în urma cercetărilor în arealul determinat pentru studiu, emite următoarele concluzii:

- Imortalizarea muzicii bisericești de străună în circulație contemporană pe Valea Mureșului Superior prin înregistrările audio efectuate în teren, în urma selectării centrelor reprezentative și a informatorilor adecvați constituie elemente vii ale situației actuale a muzicii bisericești.
- 11 parohii ortodoxe au contribuit la proiectul nostru de culegere a muzicii liturgice prin intermediul cântăreților de străună locali, constituindu-se parteneri în proiectul lucrării de față.
- Realizarea transcrierilor muzicale ale tuturor variantelor interpretate de informatori pe o schemă tematică: glasurile bisericești, cântările la Litruhia a Sfântului Ioan Gură de Aur și cântări la slujba înmormântării; acestea condensează materialul muzical liturgic contemporan aflat în circulație.
- Analizarea muzical-comparată a variantelor muzicale culese din zona de studiu, oferă posibilitatea unei imagini comparative între variantele muzicii liturgice aflate astăzi în circulație pe valea Mureșului Superior, în funcție de formarea cântăreților de străună, de centrele mănăstirești aflate în zonă sau în funcție de alți factori care au influențat elementul muzical-bisericesc.
- Analiza comparată a muzicii reprezentative zonei Mureșului Superior cu Varianta muzicală culeasă de Dimitrie Cunțanu arată raportul de similitudine care în unele cazuri este valabil, iar în altele nu, întrucât se remarcă diferențe considerabile aflate sub impactul influențelor socio-culturale.
- Folclorul muzical-religios păstrează multiple elemente de importanță teologică, pe care le-a transmis de-a lungul generațiilor, în cadrul comunităților de creștini ortodocși greu încercate din punct de vedere spiritual. Așa este cazul colindei – cu evidente teme biblice foarte bine conturate –cât și al glăsăturilor – cu evidente teme dogmatice ca nemurirea sufletului, viața veșnică, existența raiului și a iadului cât și a altor categorii ritual-ceremoniale ale ciclului familial.

Înregistrarea, transcrierea muzicală și analiza unui exemplu de glăsătură și colindă aflată astăzi în circulație pe Valea Mureșului Superior reprezintă

Cuvine cheie: Muzică bisericească, Cult, Mănăstire, Tipărituri, Cântăreț, Tradiție, Folclor muzical, Mureș, Superior, Parohie, Ritm, Analiză, Școală,

Cuprins

Introducere.....	7
Actualitatea și importanța temei.....	7
Scopul și obiectivele.....	11
Metodologia cercetării.....	13
Stadiul actual al cercetării.....	15
Elemente de monografie.....	19
<i>Aspecte de etnogeneză și continuitate istorică.....</i>	<i>19</i>
<i>Aspecte geografice.....</i>	<i>26</i>
<i>Aspecte social-culturale și etnico-religioase.....</i>	<i>28</i>

I. Muzica bisericească pe Valea Mureșului Superior între secolele XVII – XIX.....

I.1. Rolul elementului religios în păstrarea și promovarea identității naționale.....	32
I.2. Prezența muzicii psaltice (filotheniene) în Transilvania, fundament al cântărilor bisericești de tradiție bizantină.	36
I.3. Mănăstiri Mureșene – locul de naștere și promovare a culturii și muzicii bisericești.....	40
I.3.1. Mănăstirea Băița.....	43
I.3.2. Mănăstirea Cașva.....	44
I.3.3. Mănăstirea Chiheru de Sus.....	45
I.3.4. Mănăstirea Chiheru de Jos.....	46
I.3.5. Mănăstirea Deda.....	48
I.3.6. Mănăstirea Doamnei de la Moglănești – Toplița.....	50
I.3.7. Mănăstirea Dumbrava.....	51
I.3.8. Mănăstirea Hodac.....	53
I.3.9. Mănăstirea Ibănești.....	57
I.3.10. Mănăstirea Orșova.....	57
I.3.11. Mănăstirea Râpa de Jos.....	58
I.3.12. Mănăstirea Rușii Munți.....	59

I.3.13. Mănăstirea Solovastru.....	59
I.3.14. Urisiul de Jos.....	60
I.3.14. Urisiul de Sus.....	60
I.4. Manuscrise și cărți de cult care au apărut și circulat în zona Mureșului Superior.....	61
I.4.1. Manuscrise muzical - liturgice pe Valea Mureșului Superior	63
I.4.2. Tipărituri vechi care „călătoare” pe Valea Mureșului Superior.....	68
I.4.3. Relațiile românilor ortodocși din zona superioară a Văii Mureșului cu Moldova și Țara Românească așa cum sunt oglindite în filele cărților „călătoare”. Interferențe muzicale.....	77
I.4.4. Situația actuală a manuscriselor și tipăriturilor muzical-liturgice, care au circulat în zonă între secolele VII-XIX.....	82
I.4.4.1. Muzeul Mănăstirii Toplița.....	82
I.4.4.2. Arhivele Bisericilor locale.....	84
I.4.5. Preocupări contemporane în domeniul cercetării monumentelor muzical-liturgice pe Valea Mureșului Superior.....	86
I.5. Cărturari și dascăli ai Văii Mureșului Superior	88
I.5.1. Vasile Sturze Moldoveanul.....	89
I.5.2. Ștefan Dascălul Moldovski	91
I.5.3. Matei Bodijar Mehedințeanul.....	92
I.5.4. Preotul Mihail din Băița.....	92
I.5.5. Gligoraș Dascălul.....	93
I.5.6. Gavriil Pop.....	93
I.5.7. Egumenul Varlaam.....	93
I.5.8. Popa Teodor de la Idicel.....	94
I.5.9. Ieromonahul Silvestru	94
I.5.10. Popa Pătru din Hodac.....	94
I.5.11. Popa Sandu din Ierņuțeni.....	94
I.5.12. Popa Petru Dositeiu Pop.....	95
I.5.13. Protopopul greco-catolic Gabriel Matei.....	95
I.5.14. Dascălul Gabriel Fogorași.....	95
I.5.15. Dascălul Pavel Dumbrăveanu.....	96
I.5.16. Popa Gheorghe din Șerbeni.....	96

I.5.17. <i>Stențel Condart</i>	97
I.6. Școala bisericească pe Valea Mureșului Superior – parte integrantă a învățământului teologic din Transilvania până în sec. XIX	98
I.7. Biserica Ortodoxă din Transilvania și uniația. Efectele uniației și implicațiile ei în viața cultică a românilor ardeleni	117
I.7.1. <i>Tipăriturile Blăjene pe meleagurile Mureșului Superior</i>	124
I.7.2. <i>Influența cântărilor bisericești blăjene în bisericile ortodoxe din cuprinsul Văii Mureșului Superior</i>	128
I.7.3. <i>Reprezentanți ai Școlii Ardelene în părțile Reghinului și legăturile lor cu Blajul</i>	134
II. Muzica bisericească între tradiție și inovație	140
II.1. Oralitatea – mijloc de transmitere a cântării bisericești în Transilvania	140
II.2. Elemente de învățământ muzical bisericesc pe Valea Mureșului Superior	149
II.3. Școli de cântăreți din cuprinsul eparhiilor Sibiu, Cluj, Alba-Iulia – centre de pregătire a cântăreților de strană din zona Superioară a Mureșului	153
II.3.1. <i>Școala ortodoxă Română de Cântăreți Bisericești „Dimitrie Cunțan” de la Sibiu</i>	157
II.3.2. <i>Școala de Cântăreți Bisericești de la Nușeni – Bistrița Năsăud</i>	163
II.3.3. <i>Școala de Cântăreți Bisericești „Sf. Nicolae” de la Alba Iulia</i>	169
II.3.4. <i>Școala de Cântăreți Bisericești din Cluj – Napoca</i>	172
II.3.5. <i>Institutul Teologico-Pedagogic de la Sibiu</i>	180
II.4. Cursuri de pregătire a cântăreților de strană	183
II.5. Cântarea corală în Biserica Ortodoxă din Transilvania	186
II.5.1. Coruri reprezentative	189
II.5.1.1 <i>Corul Sfânta Maria al Protopopiatului Reghin</i>	189
II.5.1.2 <i>Grupul Vocal „Ecclesia” al Preoților din Protopopiatul Reghin</i>	190
II.5.1.3. <i>Corul „Harisma” al Parohiei Ortodoxe din Bistra Mureșului</i>	191
II.5.1.4. <i>Corul mixt al Bisericii Ortodoxe din Deda</i>	195
II.5.1.5. <i>Alte coruri de pe Valea Mureșului Superior</i>	197
II.5.2. Compozitori și Dirijori ai văii Mureșului Superior	197

II.6. Revigorarea vieții monahale și redeschiderea vechilor mănăstiri pe Valea Mureșului Superior – relevanța lor în muzica bisericească autohtonă.....	203
<i>II.6.1. Mănăstirea Izvorul Mureșului.....</i>	<i>203</i>
<i>II.6.2. Mănăstirea Doamnei – Moglănești.....</i>	<i>206</i>
<i>II.6.3. Mănăstirea Toplița.....</i>	<i>212</i>
<i>II.6.4. Mănăstirea Cașva – Păuloaia.....</i>	<i>214</i>
<i>II.6.5. Mănăstirea Lăpușna.....</i>	<i>217</i>
<i>II.6.6. Schitul Dumbrăvioara.....</i>	<i>219</i>

III. Muzica bisericească de strănă în circulația contemporană pe Valea Mureșului Superior. Culegere și transcriere în notație liniară.....

III.1. Parohii reprezentative și cântăreți de strănă – furnizori de material muzical – liturgic.....	221
<i>III.1.1. Parohia Ortodoxă Băița</i>	<i>221</i>
<i>III.1.2. Parohia Bistra-Mureșului.....</i>	<i>222</i>
<i>III.1.3. Parohia Ortodoxă Chiheru de Sus.....</i>	<i>223</i>
<i>III.1.4. Parohia Deda.....</i>	<i>224</i>
<i>III.1.5. Parohia Gurghiu</i>	<i>226</i>
<i>III.1.6. Parohia Ideciu de Sus.....</i>	<i>227</i>
<i>III.1.7. Parohia Jabenîța.....</i>	<i>228</i>
<i>III.1.8. Parohia Sânmihaiul de Pădure.....</i>	<i>229</i>
<i>III.1.9. Parohia Ortodoxă „Sfântul Ierarh Nicolae” din Reghin.....</i>	<i>230</i>
<i>III.1.10. Parohia Toaca.....</i>	<i>231</i>
<i>III.1.11. Parohia Vătava.....</i>	<i>232</i>
III.2. Variante inedite ale Glasurilor Bisericești întâlnite în Parohiile de pe Valea Mureșului Superior inedite. Studiu comparativ cu „varianta Cunțanu”...233	
<i>III.2.1. Glasurile bisericești în Transilvania.....</i>	<i>233</i>
<i>III.2.2. Preotul Dimitrie Cunțanu.....</i>	<i>237</i>
<i>III.2.3. Glasurile Bisericești I–VIII. Analiza muzicală comparată.....</i>	<i>239</i>
<i>III.2.4. Tropoarele Glasurilor Bisericești I-VIII. Analiza muzicală comparată. 269</i>	
<i>III.2.5. Antifoanele Glasurilor II, IV, VIII. Analiza muzicală comparată.....</i>	<i>305</i>
III.3. Variante inedite ale cântărilor Sfintei Liturghii.	

Analiză muzicală comparată.....	315
III.5. Variante inedite ale cântărilor de la Slujba Însmormântării.	
Analiză muzicală comparată.....	368
IV. Folclor muzical-religios pe Valea Mureșului Superior.....	387
IV.1. Importanța folclorului muzical-religios în viața credincioșilor.....	387
<i>IV.1.1. Teologie și spiritualitate ortodoxă în folclorul românesc.....</i>	<i>388</i>
<i>IV.1.2. Etos românesc între rit și ritual.....</i>	<i>393</i>
<i>IV.1.3. Metodologia culegerii folclorului muzical-religios.....</i>	<i>394</i>
IV.2. Elemente teologico-doctrinare reliefate de ritualul folclorico-religios al ciclului familial.....	399
<i>IV.2.1. Categorii ritual-ceremoniale ale ciclului familial.....</i>	<i>399</i>
<i>IV. 2.1.1. Naștere și Botezul.....</i>	<i>401</i>
<i>IV. 2.1.2. Căsătoria și nuntirea.....</i>	<i>402</i>
<i>IV. 2.1.3. Moartea și însmormântarea.....</i>	<i>403</i>
<i>IV. 2.2. Tradiții creștine și ritualuri populare românești la Botez și Cununie..</i>	<i>403</i>
<i>IV. 2.2.1. Pomul Botezului</i>	<i>403</i>
<i>IV.2.2.2. Pomul Cununiei.....</i>	<i>407</i>
<i>IV.2.3. Relația cântărilor din slujba însmormântării</i>	
<i>cu glăsătura tradițională.....</i>	<i>409</i>
<i>IV.2.3.1. Congruențe tematice.....</i>	<i>409</i>
<i>IV. 2.3.1.1. Atitudinea în fața morții.....</i>	<i>411</i>
<i>IV. 2.3.1.2. Chipurile tânguirii.....</i>	<i>414</i>
<i>IV. 2.3.1.3. Drumul sufletului și al trupului.....</i>	<i>416</i>
<i>IV. 2.3.1.4. Metaforele „morții” în textul de</i>	
<i>însmormântare religios și folcloric.....</i>	<i>418</i>
<i>IV.2.3.2. Transcriere și analiză muzicală a unui exemplu de glăsătură.....</i>	<i>420</i>
IV.3. Colinda tradițională – spațiu de interferență a elementelor de inspirație biblică și folclorică.....	421
<i>IV. 3.1. Colinda – variantă de transmitere a adevărului neotestamentar.....</i>	<i>422</i>
<i>IV. 3.2 .Congruențe tematice.....</i>	<i>427</i>
<i>IV. 3.2.1. Steaua de la Răsărit.....</i>	<i>428</i>

IV. 3.2.2. <i>Întunecarea pământului</i>	436
IV. 3.3. <i>Transcriere și analiză muzicală a unui exemplu de colindă în variantă inedită</i>	440
Concluzii	442
Anexe	445
Bibliografie	504
A. <i>Ediții ale Sfintei Scripturi</i>	504
B. <i>Izvoare. Colecții de documente și arhivă</i>	504
C. <i>Lucrări și tratate de specialitate</i>	506
D. <i>Studii și articole</i>	517
E. <i>Reviste și ziare</i>	529
F. <i>Dicționare și Lexicoane</i>	530
G. <i>Bibliografie electronică</i>	531

Bibliografie

- ARHIVELE ARHIEPISCOPIEI ALBA IULIA: doc. Nr. 49/10 ianuarie 2013; doc.nr 49/ 4 Februarie 2013;
- ARHIVA MITROPOLIEI CLUJULUI: A.M.C.III,705/927, Nr.11 octombrie 1927; A.M.C. III.705/927 din 26 iulie 1929; A.M.C. III, 705/927, Nr. 7724; A.M C. III.705, 927, Nr. 5472, din 2 august 1928; Nr. 6060 din 21 septembrie 1946; A.M.C. 4497/1945;
- ARHIVA MITROPOLIEI SIBIULUI. *Fondul „Școala de cântareți”* III,280/926, nr.2772; nr. 1 din mai 1931; III, 217/1937, nr 12331. A.A.S. III 262/937, nr.5442 din 31 mai 1937; III 262/937, nr.4936; III 262/937,nr.7052, din 14 iunie 1938; .nr.9764 din 30 octombrie 1930;
- ARHIVELE NAȚIONALE ALBA IULIA, *Fond. Cabinetul Mitropolitului*, fila 30.
- ARHIVELE NAȚIONALE DIRECȚIA JUDEȚEANĂ MUREȘ, *Colecția Registre de Stare Civilă, Com. Aluniș, Religia Ortodoxă 1812-1864*, f. 10

- BIBLIOTECA MUZEULUI ȘCHEI, *Catastif pentru rânduiala dascălilor*, , A/1759, mai 20, nr.x/4.
- *Programa Institutului pedagogico-teologic al arhidiecesei ortodxe române din Transilvania*, în Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă din Sibiu, vol. I, cota 1754.
- *Șematismul Veneratului Cler aul Arhidiecezei Metropolitane Greco-Catolice a Alba-ului și Fagărasiului pre anulu 1871, Blasiu, cu Tiparulu Seminariului Arhidiecezanu.*
- *Șematismul venerabilului cler al Arhidiecesei mitropolitane Greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1932*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-catolic, Blaj, p.107.

A. Lucrări și tratate de specialitate.

- ABRUDAN, Paul, RACOVITAN, Mihai, *Transilvania – documente istorice*, Ed.Țara noastră, București, 1991.
- ALBU, Nicolae , *Românii din Valea Mureșului de sus – oamnei, locuri, cântece și obiceiuri*, Ed. Asociațiunii „Astra”, Sibiu, 1943.
- ALBU, Nicolae, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944.
- AVRAM, Mircea, *Carte românească manuscrisă*, Biblioteca „Astra”, Sibiu, 1970.
- BACIU, Ana, *Politica diplomatică a lui Ștefan cel Mare și implicațiile ei asupra posesiunilor sale din Transilvania*, în vol. Structura Etnică și Confesională a Transilvaniei Medievale (sec.IX-XIV)- Sfântul Ștefan cel Mare 500 de ani, Ed. Renașterea, Cluj Napoca, 2007, pp.257-282.
- BARBU-BUCUR, Sebastian, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX și aportul original al culturii autohtone*, Ed. Muzicală, București, 1989.
- BARBU-BUCUR, Sebastian, *Manuscrisele muzicale românești de la Muntele Athos*, 2000.
- BĂDARĂ, Doru, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*,Brăila, 1998.
- BÂRSAN, Raluca Ioana, *Treci, dorule, Mureșul...*, Ed. Ardealul, Tg.Mureș, 2003.
- BÂRSĂNESCU, Ștefan, *Pagini nescrise din istoria culturii românești,(sec. X-XVII)*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971.

- BOCȘAN, Nicolae, LEB, pr. Ioan-Vasile, GÂRDAN, pr. Gabriel-Viorel, *Andrei Șaguna. Corespondența III*, Editat cu sprijinul Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2009.
- BOGDAN, Florin, *Carte și societate în Județul Mureș*, Ed. InfoArt Media, Sibiu,
- BORȘIANU, I.Viorel, *Deda consemnări cultural-istorice despre obârșiile mele*, Tipografia Mediaprint SRL, Tg.Mureș, 2005.
- BORZAN, Maria, *Antologie de poezie populara – Orații și strigături de nuntă*, Ed. Nico, Târgu Mureș, 2011.
- BRĂTEANU, Gheorghe I, *Tradiția istorică despre întemeiereastatelor românești*, Ed. Eminescu, București, 1980.
- BRĂTULESCU, Monica, *Istoria folcloristicii românești*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974.
- BRIE, Arhid. Ioan, *Cântări la Serviciile religioase*, Editată de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj Napoca, 1987.
- BRIE, Pr. Mihai, *Cultura muzicală bisericească de tradiție bizantină din Crișana*, Ed. Universității din Oradea, Oradea, 2006.
- BURADA, T, *Datinile poporului român la înmormântări*, Iași, 1882.
- BURADA, T, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944.
- CATRINA, Constantin, *Muzica de tradiție bizantină în Șcheii Brașovului*, Ed. Ariana, Brașov, 2001.
- CÂNDEA, Pr. Spiridon, *Colinde și cântări religioase*, Arhiepiscopia Ortodoxă Cluj-Napoca, 1991.
- CHIOREAN, Ioan, KOCZIÁNY, Ladislau, NIȚU, Valeriu, PLOIEȘTEANU, Grigore, *Profiluri Mureșene*, vol I, Intreprinderea Poligrafică Tg. Mureș, 1971.
- CHINDEA, Teodor, LATEȘ, Nicolae, *Monografia Gurghiului*, Târgu Mureș, 1971.
- COSMA, Octavian-Lazăr, *Hronicul muzicii românești*, vol. I, Ed itura Muzicală a uniunii compozitorilor, București, 1973.
- CRISTACHE-PANAIT, Ioana, *Biserici de lemn, monumente istorice din piscopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate și creație Românească*, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1987.
- CRISTACHE-PANAIT, Ioana *Circulația cărți vechi bucureștene în Transilvania*, București, 1998.

- CRISTESCU, Constanța, *Chemări de toacă. Repertoriu românesc. Monografie, tipologie și Antologie Muzicală*, Ed. Lidana, Suceava, 2012.
- CUNȚANU, Pr. Dimitrie, *Cântările bisericești după melodiile celor opt glasuri ale sfintei biserici ortodoxe, culese, puse pe note și arangeate de Dimitrie Cunțanu, Profesor al Seminarului Andreian arhidiecezan*, Ed.I, Sibiu, 1890.
- CUNȚANU, Pr. Dimitrie, *Cântările bisericești după melodiile celor opt glasuri ale sfintei Biserici sfintei biserici ortodoxe, culese și aranjate de Dimitrie Cunțanu fost profesor la Seminarului Andreian din Sibiu*, Ediția III-a îngrijită de Timotei Popovici, Sibiu Editura Institutului de Arte Kraft&Drotleff S.A., Sibiu, 1932.
- DRAGOMIR, Silviu, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei – documente apocrife privitoare la începuturile unirii cu catolicismul Roman (1697 – 1701)*, Editua Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj, 1990.
- DRĂGĂN, N., *Pagini de istorie artă și cultură, Vol. IV*, Ed. Nico, Tg.Mureș, 2007
- DUDAȘ, Florin, *Vechi cărți românești călătore*, Ed.Sport-Turism, București, 1987.
- DUȘA,Traian, *Toplița Română, Vatră și istorie, Vatră de ortodoxie*, Ed. Ansid, Tg.Mureș, 2006.
- FRANDĂȘ, Simion Ilie, *Valea Gurghiului istorie și spiritualitate*, Casa de editură Mureș, Tg. Mureș, 2006.
- GENEĂ, Cr, *Din trecutul culturii muzicale românești*, București, 1965.
- GIULEANU, Victor, *Melodica Bizantină,(Studiu Teoretic și morfologic al stilului modern, neo-bizantin)*, Ed.Muzicală, București, 1986, p.83.
- GRĂJDIAN, pr.Vasile, *Oralitatea Cântării bisericești în din Ardeal*,Ed. Universității „Lucian Blaga, Sibiu, 2004.
- HINESCU, Ana, BUZAȘI, Ion, *Școala Ardeleană, Erudiție et pietas - Album documentar*, Ed. Astra, Blaj, 2006, p.11.
- IORGA, Nicolae, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a, Editura Ministerului de Culte, București, 1928.
- IORGA,N. *Generalități privire la studiile istorice, ed. IV, Ed. Polirom, Iași, 1999.*
- IORGA,N, *Istoria învățământului Românesc*, Ed. Casa Școalei, București, 1928.
- LĂCĂTUȘU, Ioan, LECHINȚEAN, Vasile, PĂTRUNJEL, Violeta, *Românii din Covasna și Harghita*, Ed. Grai românesc, Miercurea Ciuc, 2002.

- LUPAȘ I Ioan *Din istoria Transilvaniei*, Ediție îngrijită, note și comentarii de Marina Vlasiu, Ed. Eminescu, Bucuresti, 1988.
- MAN, Pr. Dorel, *Pastorație și istorie la Episcopul Nicolae Colan în Transilvania 1940-1944*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2007.
- MARIENESCU, At.Marian, *Poezia populară. Colinde*, Pesta, Tiparul lui J.Herz, 1859.
- MÂRZA, Iacob, *Etape și momente din istoria învățământului în Transilvania (sec XVIII-XIX)*, Ed. Imago, Sibiu, 2002.
- METEȘ, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Ed. Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1936.
- MIHU, Elena, BOGDAN Florin, *Carte românească în județul Mureș. Catalog (secolul al XVII-lea)*, Ed. Tehno Media, Sibiu, 2009, p.40.
- MITU, Sorin, *Transilvania mea, Istorii, mentalității, identități*, Ed. Polirom, Iași, 2006.
- MOISESCU, Titus, *Prolegomene Bizantine. Muzică bizantină în manuscrise și carte veche românească*, Ed. Muzicală, București, 1985.
- MOISESCU, Titus, *Cântarea monodică bizantină pe teritoriul României*, Ed. Muzicală, București, 2003.
- MOLDOVAN, pr. Nicu, *Istoria Muzicii bisericești la români*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010.
- MORARU, Pr. Alexandru, *Biserica Ortodoxă Română între 1885-2000* , Vol. III, Tomul I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.
- NETEA, Vasile, *Mureșul superior vatră de cultură românească*, Ed. Cuvântul, Buc. 2006.
- † NICOLAE, Mitropolitul Ardealului, *Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 1968.
- NUȚIU, Florica, *Cărțile de Altar create în ansamblul Școlii Ardelene, referat științific susținut la Institutul de Istorie „George Barițiu”*, Cluj-Napoca,
- PASCU, Ștefan, *Istoria Transilvaniei. Transilvania în lumina datelor geopolitice, istorice și statistice*, Tipografia „Lumina”, Blaj, 1944.
- PĂCURARIU, pr. Mircea, *Istoria Mănăstirii Prislop*, Arad, 1986.

- PĂCURARIU, pr. Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române – Manual pentru Seminariile Teologice Liceale*, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Editia a IV-a, Galați, 1996.
- POP, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, Ed. Unives, București, 1999.
- POP, Valer, *Monografia localității Lunca Bradului*, Cluj, 1974.
- POPA, Traian, *Monografia orașului Reghin*, Tipografia „Corvin” , 1932.
- POPA, Pr. Valeriu, *Școala Ortodoxă Română de Cântăreți Bisericești, Anuarul II, (1927-1937-1947,)* Tipografia „Bucur Orendovici”, Suceava, 1947.
- POPESCU, Ioan, *Muzica bisericească în Transilvania*, rev. Contribuții transilvane la Teologia Ortodoxă, Sibiu, 1988.
- POPOVICI, Doru, *Muzica corală românească*, București, 1966.
- POPP, Vasilie, *Despre înmormântările comune la daco-români*, Ed. Aeternitas, Alba Iulia, 2004.
- POSLUȘNICU, Gr. Mihail, *Istoria Muzicei la români de la Renaștere până în epoca de consolidare a culturii artistice*, Ed. Cartea Românească, București, 1928.
- SECARĂ, Constantin, *Muzica bizantină. Doxologie și înălțare Spirituală*, Ed. Muzicală, București, 2006
- STANCIU, Pr. Vasile, *Muzica Bisericească ortodoxă din Transilvania*, Ed. Presa Universitară, Cluj-Napoca, 1996.
- STĂNILOAIE, Pr. Dumitru, *Uniatismul din Transilvania, încercare de dezmembrare a poporului român*, București, 1973.
- STERIE, Diamandi, *Fiul lui Dumnezeu - Fiul omului*, Editura „Cartea românească” , București, 1942
- ȘAGUNA, † Andrei, *Istoria Bisericii Ortodoxe resăritene universale, dela întemeierea ei până în zilele noastre*, vol II, Sibiu, 1860.
- TATAI-BALTĂ, Cornel, *Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)*, Blaj, 1995.
- TEOFILACT, Sf. *Comentar la Evanghelia de la Ioan*, Ed. Pelerinul Român, Oradea, 1998.
- TORNEA, Pavel, *Peste Mureș, peste tău...*, *Culegere de folclor muzical-Literar de pe valea Superioară a Mureșului*, Ed. Tipografia Târgu-Mureș, 1978.
- TORPAN, Ioan, FRANDĂȘ, Ilie S., *Pe Mureș și pe Gurghiu*, Ed. Casa de editură Mureș, Târgu Mureș, 2009..

- UNGUREANU, Pr. Mihail-Adeodatus, *Ritualul Ortodox al înmormântării pe înțelesul tuturor*, Ed. Adeodatus, Iași, 2012.
- VANCEA, Zeno, *Muzica bisericească la Români*, Ed. Mentor, SA Timișoara, 1994.
- VASILE, Vasile, *Istoria muzicii bizantine*, Ed. Interprint SRL, București, 1997.
- VOICU, pr. Constantin, *Biserica strămoșească din Transilvania în lupta pentru unitate spirituală și națională a poporului român*, Sibiu, 1989.
- XENOPOL, A.D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I - Dacia ante-romana și dacia romană 513 î.Hr.-270 d.Hr., Ediția a III-a, București, Ed. „Cartea Românească”.
- ZMEU, Ioan, *Anastasimatar practic*, București, Tipografia Cărilor Bisericești, 1903.

B. Studii și articole

- ANTAL, Dumitru, „Schituri și Mănăstiri în Protopopiatul Reghinului în Revista Teologică”, An XV, (1926), Nr. 4, p.91-98.
- ALBU, Alin, „Situția școlilor și a învățământului sătesc, în regiunea Mureșului de Sus în primele decenii ale veacului al XIX-lea”, în *Îndrumătorul Pastoral*, Nr. 3, Alba Iulia, 1979, pp.154-169.
- ALEXĂNDRESCU, Dragoș, „Muzica de tradiție bizantină în școala muzicală românească, în *Rațiune mistică. Revistă de spiritualitate ortodoxă*, Ed. Sf.Gheorghe Vechi, Anul II(1995), Nr. 1-2, București, pp.42-44
- BACIU Ana, „Activitatea reprezentanților români în cadrul Dietei de la Sibiu”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Theologia Orthodoxă, Anul LIII, Nr 1/2008, pp.131-152.
- BARBU BUCUR, Sebastian, „Ioan Sin Radului Duma Brașovean”, în *Studii de Muzicologie*, vol. X, București, 1974. pp.161-222.
- BEJU, Pr. Ioan, KEITH, prof. Hitchnis, „Statistica Românilor ortodocși din Transilvania din anul 1766”, în *Mitropolia Ardealului*, Anul XXII(1977), Nr. 505-550.
- BOGDAN, Florin, „Catalogul cărții românești vechi din comuna Vătava (jud.Mureș)”, în *Reghinul Cultural - studii și articole*, Nr. VIII, Biblioteca municipală „Petru Maior”, Reghin, 2006, pp. 64-76.
- BRANIȘTE, Pr.Ene, „Cultul Bisericii Ortodoxe Române față de cultul celorlalte confesiuni creștine și al sectelor din țara noastră”, în *Studii Teologice*, Nr.1-2, Seria

- II, An III, 1951, Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, pp.3-25.
- BRĂILOIU, Constantin, „Schiță a unei de metode de folclor muzical(facsimil), în *Anuar Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*, Jg. 9-10, p. 11–25.
 - Buzera, pr. Alexie, *Cântarea în comun, Mijloc de susținere și apărare a dreptei credințe*, în „Biserica Ortodoxă Română”, Anul CVIII(1990), Nr.1-2, p. 97-107.
 - CATRINA, Constantin, „Momente și monumente ale muzicii de tradiție bizantină din Transilvania” în *Byzantion Romanicon*, Ed. Artes, vol IV, Iași, 1998, p.31-39.
 - CHIRCEV, Elena, „Aspecte ale relației artelor în ipoteza scrisă și în cea cântată muzicii bizantine”, în *Tabor*, Anul I (2007), Nr.3, Cluj-Napoca, pp.36-41.
 - CIOBANU, Gheorghe, „Muzica Bisericească la români”, în *Biserica Ortodoxă Română*, Anul XC (1972), nr. 1-2, pp.162-195.
 - COCORA, Pr.G., „Școli pentru cântăreții bisericești acum o sută se ani în Eparhia Râmnicului”, în *Mitropolia Olteniei*, an XV(1963), nr.1-2 (ianuarie-februarie), p.110-113.
 - CORAVU, Dimitrie, „Aspecte ale activității de tipărire și răspândire a cărților bisericești românești în Transilvania”, în *Biserica Ortodoxă Română*, Anul 1967, nr 11-12. pp.1218-1228.
 - COSMUȚA, Cosmin, „Momente privitoare la organizarea Vicariatului Ortodox Român de Alba Iulia”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa*, LIII, nr. 1, 2008, pp. 47-56.
 - CRISTACHE-PANAIT, Ioana, „Importante însemnări pe cărți vechi tipărite la Vâlcea și în alte părți, în *Mitropolia Olteniei*, An XXX (1978), nr. 1-3.p.57.
 - CUNESCU, Gheorghe, „Cărți vechi românești pe valea superioară a Mureșului: Deda-Reghin” ,în *Mitropolia Ardealului*, Anul 1973, Nr.1-2, Sibiu, pp.102-113.
 - DOBOZI Milandolina Beatrice, „Aspecte ale învățământului confesional românesc de la sate, reflectate în documentele Protopopiatului ortodox-român Reghin, între 1867 și sfârșitul secolului al XIX-lea”, în *Reghinul cultural*, Studii și articole, Nr. IV, Editată de Biblioteca Municipală „Petru Maior”, Reghin, pp.69-76.
 - DOMIN, Adam, *Cântarea Bisericii noastre Ortodoxe*, în *Altarul Reîntregirii*, Anul XI(2006), Nr.1, ian.– apr., Alba Iulia. pp.131-188.

- GARDA, Dezideriu, „Contribuții la istoria satelor românești din localitățile harhitene”, în *Angvstia*, I (1996), Ed. Carpica, Sfântu Gheorghe, Cluj-Napoca, 1996, pp.343-346.
- GRĂJDIAN, Pr.Vasile „Muzica bisericească ortodoxă în România înainte și după schimbările din 1989, în *Anuarul III* , SN, Anul XXVIII(2002-2003), Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna”, Ed. Lucian Blaga, Sibiu, pp.329-347
- GEOMOLEAN, Pr. Florian, „De la Școala de cântăreți bisericești a eparhiei, din Nușeni”, în *Renașterea*, An XVII, 23 Iulie 1939, Nr.30-31, p.1-4.
- GOIA, protos. Mihail, „Biserica „Doamnei” din Moglănești—Toplița”, în *Mitropolia Ardealului*, Anul 1975, Nr. 1-2, pp.88-91.
- HOLRICĂ, Aurel, „Școala din regiunea Mureșului Superior în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea”, în *Marisia – studii și materiale*, IX, Ed. Comitetul de cultură și Educație socialistă a Județului Mureș.Muzeul Județean Mureș, Tg.Mureș, Anul 1979. pp.209-236.
- IVAN, Pr. Ioan Gheorghe, „Legături ale românilor ortodocși din Transilvania cu mănăstirea Neamț”, în *Sudii Teologice*, Anul 1972, Nr.1-2, pp.16-21.
- LUNGU, N., „Cântarea în comun a poporului în Biserică”, în *Studii Teologice*, Nr.1-2, Seria II, An III,(1951), p. 26-45.
- MANGRA, Vasile, „Rolul diacilor din Moldova în cultura românilor din Transilvania în sec. al XVII-lea”, în *Broșura Cercetării literare-istorice*, București, 1896, pp.11-29.
- MATEI, Pr.Zaharia, „Aspecte ale ethos-ului muzical în cântarea liturgică bizantină”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă*, Univ.București, Ed. Univ din București, AnVIII(2008), pp.169-197.
- METEȘ, Ștefan, „Câteva contribuții la istoria unirii românilor cu Roma”, în *Revista Arhivelor*, An III (1939), nr. 8, pp.359-366.
- MIHU, Elena, „Carte veche românească în județul Mureș provenită din centrele tipografice ale vremii”, în *Îndrumător Bisericesc Misionar și patristic*, Alba-Iulia, 1987, XI, 82-87.
- MIHU, Elena, „Mănăstirea Hodac”, în *Reghinul Cultural - studii și articole IV*, Biblioteca municipală „Petru Maior”, Reghin, 1999.pp.46-62

- MIHU, Elena, „Cărți vechi românești călătoare – popa Grigore „namesnicul” neuniților-colportor de carte”, în *Reghinul Cultural* - studii și articole V, Biblioteca municipală „Petru Maior”, Reghin, 2001.
- MOGA, Ioan, „Contribuții privitoare la tipărirea cărților bisericești în veacul al XVIII-lea pentru românii din Transilvania și Ungaria”, în *Omagiul Înalt Preasfinției sale Dr. Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului*, Sibiu, 1940, pp.584-593.
- MOLDOVEANU, Pr. Nicu, „Indice bibliografic al studiilor, articolelor și altor lucrări mai mari privind muzica bisericească, publicate în revistele bisericești centrale și mitropolitane și în Editura de Stat între anii 1950-1970”, în *Glăsuț Bisericii*, Anul 1970, Nr. 5-6, pp. 555-565.
- MOLDOVEANU, Pr. Nicu, „Muzica bisericească la români în secolul al XIX-lea”, partea II, în *Glăsuț Bisericii*, Anul 1983, nr.9-12, p.
- MOLDOVEANU, pr.Ioan, „Schituri și mănăstiri din Transilvania distruse de generalul Nicolaus von Buccow”, în *Biserica Ortodoxă Română*, Anul CXIV(1996), nr.1-6, pp.245-268.
- MOLIN, Virgil, „Tiparnița de la Râmnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania (1705-1800)”, în *Mitropolie Olteniei*. Anul XII (1960), nr. 7-8 p. 458-471.
- MORARU, Pr. Alexandru, „Școlile de cântăreți bisericești ale eparhiei Clujului în trecut”, în *Renașterea*, An X, (1999), Nr. 2, pp.1-11.
- NECULA, Pr. Nicolae, „Cum și ce cântăm în bisericile noastre?”, în *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, vol III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.
- PĂCURARIU, pr. Mircea, „Mănăstirile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Banat în secolul al XVIII-lea”, în *Biserica Ortodoxă Română*, Anul XCIII(1975), Nr. 1-2, pp.208-213.
- PÂCLIȘANU, Zenovie, „Vechile mănăstiri românești din Ardeal”, în *Cultura creștină*, Blaj, Anul VIII(1919), nr 7-8, pp.151-170.
- PLETOSU, Mihail, „Șaguna și cântarea bisericească”, în *Revista Teologică*, Sibiu, 1909, p. 409-414.
- POP, Dumitru, TALOȘ, Ion, CUCEU, „Folclorul Văii Gurghiului (I)”, în *Marisia – studii și materiale*, op.cit. ,Anul 1976, Nr.VI, pp.567-622.

- POP, Mihai, „Mitul mării treceri”, în *Folclor literar*, vol. II, nr. 36, 6 sept. Timișoara, 1979
- POPA, Alexandru, „Biserici de lemn din Ardeal”, în *Anuarul Comisiei monumentelor istorice. Secția pentru Transilvania*, vol. IV, anul 1932-1938, pp.55-154.
- POPESCU, Diac. Ioan G, „Elemente tradiționale în muzica lui Cunțanu”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul 1976, nr. 9-12, pp. 1053-1062
- POPTĂMAȘ, Dimitrie, MIHU, Elena „Răspândirea Cărții românești de învățătură (Iași, 1643) în localitățile din jurul Reghinului“, în *Reghinul Cultural - studii și articole*, Nr. II, Inspectoratul pentru cultură al Județului Mureș, Biblioteca orășenească Reghin, 1990. pp.19-36.
- STAN, pr. Teofil, „Cântarea în comun, mijloc de susținere și apărare a dreptei credințe”, în *Ortodoxia Maramureșeană*, Anul IX(2004), Nr. 9, Baia Mare, pp.225-212.
- STANCIU, pr. Vasile, „Cântarea cultică ortodoxă, mijloc de activitate misionară”, în *Studii Teologice*, Anul XXXVII (1985), nr. 7-8, p. 539-553.
- STANCIU, pr. Vasile „Muzica liturgică în dimensiunea ei patristică și canonică”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Orthodoxa*, XXXIX, nr. 2, Cluj-Napoca, 1994, p. 66,
- STANCIU, pr. Vasile „Începuturile culturii muzicale bizantine în Transilvania”, în *Studia Univeristatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa*, nr. 1-2, 1995, pp. 167-198.
- STANCIU, pr. Vasile „Manuscrise și personalități muzicale din Transilvania în secolele XVII-XVIII” în *Byzantion Romanicon*, vol. III, Iași, 1997.
- STOIAN, Adrian, „Mănăstirea Doamnei Moglănești la ceas Aniversar (1656-2008, 350 de ani de existență)”, în *Sangidava*, Ed. Ardealul, târgu Mureș, 2008, pp 107-109.
- ȘOIMA, Pr. Gheorghe, „Muzica bisericească și laică în Institutul Teologic din Sibiu”, în *Mitropolia Ardealului*, Anul 1964, Nr. 11-12, pp.798-806.
- ȚUSCANU, pr.Aurel Florin, „Legături eclesiastice între Moldova și Transilvania, în secolul al XVIII-lea”, în *Sangidava III*, Ed. Ardealul, Târgu Mureș, 2009, pp. 41-47.

- VARNAVA, Arhimandritul, „Scurt istoric al M-rii Pângărați”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Nr. 9-10, Anul 1964, p. 518-519.
- VELȚAN, Pr. Ioan, „Cursul de cântăreți bisericești”, în *Renașterea*, An XIV, 13 septembrie 1936 ,nr. 37, pp.1-4.
- XENOPOL A.D. „Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinții românilor în Dacia traiană”, în *Revista pentru Istorie, Arheologie, și Filologie*, sub direcțiunea lui Gregoriu C. Tocilescu, Anul I, vol.I, fascicula II, Tipografia Academiei Române, București, 1883.

C. Reviste și ziare

- ANDONE, Pr. Sergiu și BELDEAN, Pr. Teodor, „Biserici ortodoxe mureșene. Biserica Ortodoxă Română Bistra Mureșului”, în *Cuvântul liber*, nr.239, 6 decembrie 2005, pp.1-8.
- BOIERU-HODĂCEANU, Dumitru, „Pagini din istoria fostei mănăstiri Cașva”, în *Telegraful Român*, Anul 1976, nr.3-4, Sibiu.
- LECHINȚAN, Vasile, MATEI, Alexandru, „Mănăstirea Chiherului de Jos, sfântă zidire istorică românească”, în *Cuvântul Liber*, Tg.Mureș, Nr.163, august, 1993.
- MARCU, Nina, „Bocet”, în *Revista lumea Satului*, Nr. 18, 16-30 septembrie 2007.
- MATEI, Alexandru, LECHINȚAN, Vasile, „Distrușterea mănăstirilor românești din Transilvania”, în *Cuvântul liber*, nr. 165/23 august 1995, Târgu Mureș, p.5,8.

D. Dicționare și Lexicoane

- COSMA, Viorel, *Muzicieni din România. Lexicon bio-Bibliografic*, vol I (A – C), Ed. Muzicală, București, 1989, p. 334
- COSMA, Viorel, *Muzicieni din România. Lexicon Bibliografic*, vol V, (K-M), Ed. Muzicală, București, 2002.
- IONESCU, C., *Lexicon al celor care de-a lungul veacurilor s-au ocupat cu muzica de traducere bizantină în România*, Ed. Diogene, București, 1994.
- MOLDOVAN, pr. Nicu, NECULA, pr. Nicolae, STANCIU, pr. Vasile, BARBU-BUCUR, Sebastian, *Dicționar de muzică bisericească românească*, Editura baslica, București, 2013.
- SAVA, Iosif, BARTOLOMEI, Luminița, *Dicționar de muzică*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
- SUCIU, Coriolan, *Dicționar al localităților din Transilvania*, vol I,II,București, 1967-1968